

EXPRESII BIBLICE, PARABIBLICE ȘI BISERICEȘTI ÎN FRAZEOLOGIA LIMBII ROMÂNE*

LIVIU GROZA

Universitatea din București
groza10@hotmail.com

Abstract: The aim of this article is to distinguish between different types of expressions inspired by the Bible also by the Christian Orthodox religious cult. Can be distinguished as follows: genuine biblical phrases that have a clear link with the canonical text of the Bible (*Noah's Ark*), apocryphal phrases from apocryphal popular legends (*Adam's appel*) and expressions that refer to religious practices and dogmas of the Christian cult (*to know something like the Our Father*).

Keywords: biblical expressions, biblical legends, apocryphal stories, religious expressions, phraseology.

Sensurile adjectivului *biblic* trimit la aspecte multiple legate de influența pe care Biblia a avut-o în numeroase limbi și culturi dominate de creștinism. Această lucrare fundamentală a lumii creștine nu a determinat în exclusivitate răspândirea unor concepte strict teologice, ci, în egală măsură, și a unor reprezentări ale acestora în mentalitatea colectivă (*Dumnezeu, facerea lumii, raiul, primii oameni, Iisus, prorocii, sfinții, judecata de apoi, sfârșitul lumii* etc.), dar și a unor credințe sau superstiții derivate din cultul creștin, multe dintre acestea fiind reflectate ulterior în diverse expresii frazeologice. Pe de altă parte, viața religioasă a avut de timpuriu un vocabular sau un lexic specializat care, prin natura lucrurilor, a fost cunoscut și utilizat în principal de clerici și, într-o oarecare măsură, de un număr mare de vorbitori, de regulă credincioși practicanți.

În a doua jumătate a secolului trecut, din motive cunoscute, dicționarele de expresii și locuțiuni și chiar cele explicative generale au neglijat sau nu au acordat o atenție prea mare *expresiilor biblice*, adică acelor construcții frazeologice care au o evidentă legătură cu Biblia sub aspectul originii sau se referă la concepte puse în circulație de această lucrare. Chiar și sigla *bibl.=biblic* a fost ignorată de lucrări lexicografice importante, DLR, DEX₂ etc., sau se referă cu precădere la *stilul biblic* sau la unele proverbe a căror origine îndepărtată poate fi textul canonizat al Bibliei. În CADE, la p. 16 se consideră că sunt specifice *stilului biblic* exprimări de felul *a adormi în* (sau *întru*) *Domnul*, dar și *a adormi somnul (cel) de veci*, precum și *a adormi somnul cel lung*. La p. 138, în același dicționar, este citat și explicat un proverb considerat biblic de felul *belciug de aur la râtul porcului*

* *Biblical, apocryphal and religious expressions in romanian phraseology*

„nu întrebuița cuvinte alese, înalte față de cei proști și neînțelegători”, în schimb *a arunca mărgăritare/nestemate la porci* sau *înaintea porcilor* este omis, iar *a purta* (sau *a duce, a mâna*) *pe cineva de la Ana la Caiafa* este considerat un simplu proverb, fără a fi însoțit de indicația *biblic*.

De fapt, așa-numitele *expresii biblice* constituie, din punctul de vedere al originii, al felului în care s-au constituit, o categorie eterogenă de unități frazeologice. De exemplu, chiar dacă au aceeași structură și se regăsesc în numeroase limbi ca *formule* sau *clisee internaționale*¹, expresiile *corabia/arca lui Noe* și *mărul lui Adam*, pot fi considerate *biblice* doar pentru faptul că au în componența lor numele a două personaje biblice. Sensurile primei expresii „corabie legendară construită de Noe la îndemnul lui Dumnezeu pentru a supraviețui potopului; *fig.* îngrămădire eterogenă de oameni și de animale” sunt motivate de textul biblic: „Să intre în corabie din toate animalele, din toate târâtoarele, din toate fiarele și din tot trupul, câte două, parte bărbătească și parte femeiască, ca să rămână cu tine în viață” (Fac. 6:19). A doua expresie, *mărul lui Adam* „proeminență a cartilajului tiroidian vizibilă la bărbați; nodul gâtului, nodul gâtulejului”, nu se sprijină decât în parte pe textul biblic: „De aceea femeia, socotind că rodul pomului este bun de mâncat și plăcut ochilor la vedere și vredinc de dorit, pentru că dă știință, a luat din el și a mâncat și a dat bărbatului său și a mâncat și el” (Fac. 3:6), ci pe o legendă parabiblică potrivit căreia în momentul în care Adam mânca din fructul pe care i l-a dat Eva și-a adus aminte de porunca dată de Dumnezeu și ar fi încercat să oprească înghițitura strângându-se de gât ceea ce ar justifica această particularitate anatomică masculină (Olinescu 2004: 108). În română legenda parabiblică a fost susținută de faptul că în limba populară substantivul *măr* are sensul de „umflătură” (*mărul gâtului*). În franceză expresia *La pomme d'Adam* este atestată încă din 1640, folosindu-se și varianta *le moreceau d'Adam* (Rey 1989: 956). În engleză expresia *Adam's appel* apare abia în 1774, iar forma din ebraică, indicată uneori ca sursă sigură și primordială a expresiei (Hristea 1968: 504) este de fapt o traducere sau o echivalare recentă în această limbă a modelului frazeologic amintit. Se pare că reprezentarea fructului oprit în numeroase tablouri sub forma unui măr s-a întemeiat pe omonimia lat. *malum* „măr”, *malum* „rău” din Biblia latină (Fouilloux 1998: 168).

Din perspectiva modului în care s-au format, în frazeologia românească, și desigur în a oricărei alte limbi, se pot distinge cel puțin trei aspecte referitoare la expresiile care sunt legate de receptarea textelor biblice, de fapt de felul în care comunitatea lingvistică respectivă a dezvoltat o viziune asupra acestora, întrucât „omul, în credințele și în lumea sa imaginară, este deseori victima idiomului pe care îl vorbește” (Baldinger 1973: 204): *expresii biblice propriu-zise*, care au o legătură evidentă cu textul canonizat al Bibliei, *expresii parabiblice*, provenite din legende populare, credințe, superstiții și reprezentări de inspirație religioasă, derivate din textele biblice, și *expresii bisericești* care fac referire la practici și dogme ale cultului creștin și care constituie terminologia de specialitate a domeniului respectiv.

¹ Formulele și clișeele internaționale, concept creat și folosit în lingvistica exsovietică, preluat însă și de lingviști români, sunt de fapt expresii celebre răspândite în mai multe limbi de circulație internațională. Fără a intra în detalii, menționăm că în acest articol frazeologia este considerată dintr-o perspectivă interdisciplinară (v. Granger ed. 2008).

1. Expresii biblice

Cele mai sigure *expresii biblice* sunt cele care au aspectul unor citate mai mult sau mai puțin exacte din textul biblic. Receptarea unor citate biblice a fost favorizată se pare, pe de o parte de caracterul lor recurent, și, pe de altă parte de existența unor modele frazeologice sau paremiologice deja răspândite și consacrate în limba română. De exemplu formularea „Eu sunt Alfa și Omega” apare de trei ori în textul biblic (Apoc. 1:8, 21:6, 22:13) și este atestată ca expresie frazeologică (*a fi alfa și omega*) încă din secolul al XVIII-lea în cronică lui Ion Neculce cu sensul „a fi factorul esențial; a fi important” („El era alfa și omega atunci în țara Moldovei”, apud DA I, 113), fiind similară cu modelele frazeologice de felul *a fi cheia și lăcata* sau *a avea, a ține, avea pâinea și cuțitul*.

Modelul binar format dintr-o propoziție subordonată introdusă de un pronume sau adjectiv relativ urmată de o propoziție principală (*Cine împarte parte își face, Cui îi dai pe datorie nu-ți mai intră-n prăvălie / nu-l mai vezi în prăvălie, Cine cere nu pierde* etc.) este destul de bine reprezentat în frazeologia și paremiologia românească ceea ce a putut susține și asimilarea unor versete biblice cu această structură: „Cei ce scot sabia de sabie vor pieri” (Mat. 26:52), cf. expresia proverbială *cine scoate sabia de sabie va pieri* „cei care se comportă violent vor sfârși în mod violent”; „Cel fără de păcat dintre voi să arunce cel dintâi piatra asupra ei” (Ioan 8:7), cf. expresia proverbială *cel fără de păcat să arunce primul/cel dintâi piatra* „a condamna, a pedepsi pe cineva știindu-se complet nevinovat în calitate de judecător”; „Cine are urechi să audă ceea ce Duhul zice Bisericilor: Celui ce va birui îi voi da să mănânce din pomul vieții, care este în raiul lui Dumnezeu” (Apoc. 2:7); „Bună este sarea, dar dacă și sarea se va strica, cu ce va fi dreasă? Nici în pământ, nici în gunoi, nu este de folos, ci o aruncă afară. Cine are urechi de auzit să audă.” (Luc.14:34-35:), cf. expresia cu valoare pragmatică *cine are urechi de auzit să audă*, formulă prin care cel care vorbește atrage atenția ascultătorilor asupra înțelesului celor spuse.

Desigur, pe lângă aspectul de proverb, de maximă, de sentință sau numai de expresie cu diverse valori gramaticale, nu în ultimul rând, a contat semnificația morală și filozofico-teologică a citatelor respective și, în anumite cazuri, caracterul recurent al acestor formule:

(A se purta, a lua pe cineva) cu duhul blândeții „cu blândețe, cu bunăvoință”. Expresia s-a desprins din epistolele Sfântului Apostol Pavel, iar semnificația sa face referire la duhul bun al blândeții: „Ce voiți? Să vin la voi cu toiagul sau să vin cu dragoste și cu duhul blândeții?” (1 Cor. 4:21); „Fraților, chiar de va cădea un om în vreo greșală, voi cei duhovnicești îndreptați-l, pe unul ca acesta cu duhul blândeții, luând seama la tine însuși, ca să nu cazi și tu în ispită” (Gal. 6:1).

Mulți chemați, dar puțini (sunt) aleși „se spune despre un examen sau despre o selecție foarte riguroasă a candidaților” sau despre faptul că „nu toți care au anumite aptitudini reușesc să le și pună în valoare”. Expresia „Căci mulți sunt chemați, dar puțini (sunt) aleși” apare ca un fel de morală sau de concluzie în parabola celor pofțiți la ospățul de nuntă (Mat. 22:1-14) dar și în parabola lucrătorilor în vie (Mat. 20:1-16),

Omnul nu trăiește doar cu pâine „omul nu are doar o existență materială, ci și o existență spirituală, hrănită de cuvântul lui Dumnezeu”. Acest proverb biblic este rostit de Moise, când le lămurește israeliților legea poruncită de Dumnezeu pentru ei: „Te-a smerit, te-a pedepsit cu foamea și te-a hrănit cu mana pe care nu o cunoșteai și pe care nu o cunoșteau nici părinții tăi, ca să-ți arate că nu numai cu pâine trăiește omul, ci că omul trăiește și cu tot Cuvântul ce iese din gura Domnului” (Deut. 8: 3) și sub o formă asemănătoare și de Iisus atunci când este ispitit de diavol în pustie: „Și apropiindu-se, ispititorul a zis către El: De ești Tu Fiul lui Dumnezeu, zi ca pietrele acestea să se facă pâini. Iar El, răspunzând, a zis: „Scris este: Nu numai cu pâine va trăi omul, ci cu tot cuvântul care iese din gura lui Dumnezeu” (Mat. 4:3-4).

A fi lup (îmbrăcat) în piele de oaie „se spune despre o persoană făgurnică, vicleană, care își ascunde caracterul rău sub masca bunătății, a blândeții”. Expresia este de obicei legată de fabula lui Grigore Alexandrescu, *Lupul moralist*, dar originea ei este în cuvintele rostite de Iisus referitoare la profeții mincinoși: „Feriți-vă de proorocii mincinoși, care vin la voi în haine de oi, iar pe dinăuntru sunt lupi răpitori.” (Mat. 7:15).

Fară a fi citate propriu-zise, unele expresii fac referire sintetică la episoade biblice relativ ample, adevărate povestiri din care nu lipsesc personajele, firul epic și, uneori, dialogul. Se reține de această dată semnificația întâmplării sau a pildei respective care capătă din punct de vedere lingvistic expresia unei embleme, a unui titlu sugestiv. În timpul domniei regelui Saul s-a hotărât ca lupta de la Valea Stejarului dintre filistenii și israeliții să se poarte doar între doi reprezentanți ai celor două armate, Goliat din Gat, un luptător filistean care avea o statură înfricoșătoare, și păstorul David, cel mai mic dintre feciorii lui Iesei, un efraimit din Betleemul lui Iuda. Confruntarea în care David a reușit să-l doboare pe Goliat cu o simplă piatră aruncată cu praștia este descrisă cu lux de amănunte în 1Reg. 17: 47-49:

48. Iar după ce s-a ridicat filisteanul și a început a veni și a se apropia în întâmpinarea lui David, David a alergat cu grăbire spre rândurile oștirii în întâmpinarea filisteanului.

49. Și își vârî David mâna în traistă, luă de acolo o pietricică, o repezi cu praștia și lovi pe filistean în frunte, așa încât piatra se înfipse în fruntea lui și el căzu cu fața la pământ.

50. Așa a biruit David pe filistean, cu praștia și cu piatra, lovind pe filistean și ucigându-l; sabie nu se afla în mâna lui David.

Astfel *David și Goliat* a devenit expresia biblică referitoare la „o confruntare între forțe inegale în care contrar așteptărilor învinge cel defavorizat”. Așa au apărut și expresiile *a bea pabarul, cupa până la fund* „a îndura până la capăt un supliciu” (Mat. 20: 22-23), *a-și duce crucea* „a-și accepta destinul” (Luc. 9:23 și Ioan 19:17), *sărutul lui Iuda* „semn de ipocrizie, de făgurnicie din partea unui trădător” (Mat. 26: 48-49), *a fi o mană cerească* „avantaj, belșug nesperat” (Ieși. 16:14), *a fi bunul samaritean, a face pe bunul samaritean* (Luc. 10:30-37), *a fi sărac ca Iov* (Iov 1:1-22) etc. care sintetizează episoade epice reținute de memoria colectivă.

2. Expresii parabolice

Așa cum există o literatură populară apocrifă sau parabolică, termen folosit, printre alții de Al. Piru, *Epistolia Maicii Domnului, Minunile sfântului Sisoe, Legenda Sfintei Vineri* etc., se poate admite și existența unei categorii a expresiilor parabolice care grupează construcții frazeologice cu conținut religios creștin care nu sunt însă legate din punctul de vedere al originii decât indirect de textele biblice canonizate. În principal este vorba de o literatură orală în care anumite teme biblice sunt prezentate într-o formă naivă, dar diferită de textul canonizat. Astfel, pe lângă legenda biblică a creării Evei din coasta lui Adam („Iar coasta luată din Adam a făcut-o Domnul Dumnezeu femeie și a adus-o la Adam”, Fac. 2: 22), care a dat naștere expresiei *a fi din coasta lui Adam* „a fi om, ca toți urmașii lui Adam”, există și povestirea parabolică potrivit căreia Eva ar fi fost făcută dintr-o coadă de câine. Atunci când Dumnezeu l-a adormit pe Adam și i-a scos o coastă pentru a o face pe Eva, Diavolul, prefăcut în câine, a furat coasta și a început să o roadă. Dumnezeu și-a dat seama că a fost păcălit și, deși a alergat după câine pentru a-i lua coasta, a reușit doar să-l prindă de coadă care s-a rupt în mâna Sa. Înciudat, Dumnezeu a trântit de pământ coada cu care rămăsese în mână și a poruncit ca aceasta să se facă femeie. Povestirea parabolică este baza expresiilor *femeia, coasta dracului* sau, tot despre femei, *a avea o coastă de drac, a avea peri de drac* și chiar a proverbului *din coadă de câine nu se face sită de mătase* (Olinescu 2004: 105).

Expresia *bătaia e ruptă din rai* este motivată tot de o legendă populară potrivit căreia, după alungarea din rai, Adam a bătut-o pentru prima oară pe Eva, deoarece l-a îndemnat să încalce din nou porunca lui Dumnezeu de a cultiva doar o singură brazdă de grâu (Olinescu 2004:113). Motivul pactului cu diavolul se regăsește în legenda *Zăpășul lui Adam* și este posibil să fi susținut expresia *a-și da, a-și vinde sufletul necuratului*.

Cele mai multe expresii parabolice sunt construite în jurul cuvintelor care simbolizează binele și răul, *Dumnezeu și dracu/ necuratul / satana* și au valoare denotativă, adică descriu acțiuni umane sau care presupun implicarea unor forțe divine benefice sau malefice: *a nu avea* sau *a fi fără niciun Dumnezeu* „a nu crede în nimic; a nu avea sau a fi fără niciun sens, nicio valoare, niciun gust”; *a lăsa (pe cineva) în plata sau în știrea lui Dumnezeu* „a lăsa (pe cineva) în pace sau la voia întâmplării”; *a fi dracul gol* sau *împielit* sau *a fi drac împielit* „a fi rău, afurisit; a fi isteț, poznaș; omul sau salba, poama dracului sau om al dracului „om rău, ticălos” dar și „om întreprinzător, descărcăreț”; *a se teme de ceva ca de dracul* sau *ca dracul de tămăie* „a se teme foarte tare de ceva”; *a se uita la cineva ca la dracul* „a se uita la cineva cu dușmănie sau cu frică”; *a băga (pe cineva) în draci* sau *în toți dracii* „a intimida, a înfricoșa (pe cineva); a face (pe cineva) să depună toate eforturile (de frică)”; *a trage pe dracul de coadă* „a fi foarte sărac, a o duce greu”; *a căuta pe dracul* „a intra singur într-o încurcătură, a-și provoca singur neplăceri”; *a da de sau peste dracul* sau *a vedea pe dracul* „a o păți”; *a face pe dracu-n patru* sau *a face și pe dracul* „a face tot posibilul, a încerca toate mijloacele de a face ceva”, *a fi slab ca dracul* „a fi foarte slab”, deoarece se crede că dracul are mult de lucru și nu se odihnește niciodată și de aceea e slab etc.

Și unele expresii parabolice pot avea valoare de proverb: *până la Dumnezeu te mănâncă sfinții* „referitor la dificultatea cu care se ajunge de obicei la o persoană sus-

pusă” sau *Dumnezeu îți dă, dar nu îți bagă și în traistă* „oricine poate fi favorizat de destin, dar fiecare trebuie să aibă grijă să profite de acest lucru”.

Alte expresii parabiblice cu structură asemănătoare au valoare de pragmateme, adică semnificația acestora poate fi înțeleasă doar în raport cu situația de comunicare la care se referă. Asemenea expresii sunt folosite ca formule de salut sau ca urări (*Dumnezeu te-a adus ! Mergi cu Dumnezeu ! Cu Dumnezeu înainte !*), pentru a întări o supoziție sau pentru a confirma adeziunea la o anumită acțiune (*Să te audă Dumnezeu ! Să dea Dumnezeu ! Parcă ți-a ieșit un sfânt din gură !*) sau ca formule de imprecuație care exprimă consternarea, dezaprobarea față de spusele sau faptele cuiva (*Ce Dumnezeu ! Pentru numele lui Dumnezeu ! Doamne Dumnezeule ! Dumnezeule mare !*).

În unele expresii parabiblice sunt folosite familiar, ironic și naiv unele nume proprii biblice: *Ce faci Adame ? Veniși Adame ?* formule de salut folosite la adresa unei persoane care nu a mai fost văzută de foarte mult timp; *neam, rudă de pe Adam* „rudă foarte îndepărtată”; *a se lipsi de ceva ca Adam de rai* „a fi lipsit de un lucru din vina sa”, aluzie la pedeapsa izgonirii din rai pe care a primit-o Adam împreună cu Eva ca urmare a încălcării interdicției de a mânca din fructul oprit.

Unele expresii parabiblice sunt calcări frazeologice după modele din franceză: *în costumul lui Adam; în costumul Evei* „fără haine; nud” (după fr. *dans le costume d'Adam, d'Ève* sau *en costume d'Adam, d'Ève*), expresie glumeață și familiară care face referire la starea de nuditate a primilor oameni creați de Dumnezeu, Adam și Eva; *pieptănul lui Adam* (după fr. *le peigne d'Adam*) de asemenea o expresie glumeață care face aluzie la felul în care se presupune că se pieptăna Adam, trecându-și degetele prin păr, tot ca urmare a stării sale de nuditate”.

3. Expresii bisericești

În categoria expresiilor bisericești pot fi grupate construcțiile frazeologice specifice ritualului creștin ortodox, multe dintre ele fiind cunoscute și întrebuințate doar de preoți, alcătuind terminologia de specialitate a domniului creștin-ortodox (*Canonul Învierii, Rânduiala ceasurilor în Saptamana luminată, Rânduiala spălării picioarelor din Joia Mare, Glasul de rând, Sfânta Copie, Sfânta Treime* etc.) Contactul direct al credincioșilor cu rânduielele bisericești a făcut ca unele expresii să fie cunoscute și întrebuințate în mod curent: *a bate, a face mătâni, a da acatiste, a aprinde o lumânare pentru cineva, a ține (cuiva) lumânarea* „a veghea pe cineva în momentul morții (ținându-i lumânarea aprinsă)”, *a-și mărturise păcatele, a se lepăda de satana* etc. De multe ori aceste expresii au căpătat sensuri deviate care nu se mai referă strict la descrierea ritualului respectiv: *a ști, a spune ca pe Tatăl nostru* „a cunoaște foarte bine, la perfecțiune”, *a-și face cruce* „a se minuna, a se mira tare” (de aici sensul „a se minuna” al verbului *a se cruci*), *a-și face cruce cu limba* „a-și exprima mirarea sau dezaprobarea fără a o arăta în mod vizibil”, *a trage cuiva clopotele* „a face curte unei femei; a divulga un secret”, *a bate toaca* „a face public un secret”, *a purta (sau a ține cuiva) sămbetele* „a dușmăni, a pizmui, a urî pe cineva; a purta (cuiva) un gând rău, a căuta să facă rău cuiva”; *a vorbi, a cânta pe glasul al optulea* „a avea vocea răgușită, baritonală” etc.

Desigur, textul Bibliei nu a fost reflectat mecanic în frazeologie, în sensul că anumite versete sau frânturi de versete, episoade biblice sau chiar personaje s-au impus cu necesitate, de la sine ca bază a unor expresii sau proverbe. Dincolo de anumite aspecte comune, fiecare popor și fiecare cultură au avut o modalitate specifică de receptare a Bibliei în frazeologie în sensul dezvoltării unei percepții proprii a faptelor și întâmplărilor relatate în textele biblice. Românii au reținut că în timpul judecării și condamnării Sale, Iisus a fost trimis *de la Ana la Caiafa*, în timp ce francezii au considerat că de fapt Iisus a fost purtat de la Caiafa la Pilat, fr. *renvoyer de Caïphe à Pilate*, (TLF₁, s.v. *renvoyer*). De asemenea, românii au asociat afectarea evlaviei, a pocăinței cu episodul în care femeile mironosițe au venit venind după o zi de la răstignirea lui Iisus la mormântul Său pentru a-I unge trupul cu mir. Din cauza terminației (cf. suf. *-iță* din *copiliță*, *ștrengăriță* etc.), *mironosiță* a pierdut legătura cu familia etimologică a substantivului *mir* (vsl. *miro* „untdelemn parfumat și sfințit”), dar și a verbului „*nosit*”, „a purta” deprecindu-și astfel sensul în expresia *a face pe mironosița*. În schimb, francezii au asociat afectarea evlaviei, a pocăinței și plânsul excesiv cu episodul în care o femeie păcătoasă udă cu lacrimile sale picioarele lui Iisus și I le șterge apoi cu părul său (Luca, 7, 37 – 38) dezvoltând expresia, abandonată de franceza modernă, *faire la Madelaine* (Rey 1989: 722).

Lucrările lexicografice ar trebui să utilizeze sigla *bibl*=*biblic* făcând însă delimitările care se impun de la o expresie la alta.

Bibliografie

A. Sigle

BIBL. 1994 = *Biblia sau Sfânta Scriptură tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Teotist Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române cu aprobarea Sfântului Sinod*, București, Editura Institutului Biblic al Bisericii Ortodoxe Române, 1994. (<http://www.bibliaortodoxa.ro/carte>).

CADE = I. A. Candrea și Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, Editura Cartea Românească, București, 1926 – 1931.

DEX₂ = DEX₂ = *Dicționarul explicativ al limbii române*. Ediția a II-a, București, 1996.

DLR = *Dicționarul limbii române*, ediție anastatică în 19 vol., Editura Academiei Române, București,

TLF₁ = *Trésor de la langue française informatisé*, <http://atilf.atilf.fr/>.

B. Literatură secundară

Baldinger 1973: Kurt Baldinger, *À propos de l'influence de la langue sur la pensée. Etymologie populaire et changement sémantique parallèle*, în „Revue de linguistique romane”, Tome 37, 1973, pp. 241-273.

Berg 1996: I. Berg, *Dicționar de cuvinte, expresii, citate celebre*, Editura Saeculum I. O., Editura Vestala, București, 1996.

Bologne 1991: Jean Claude Bologne, *Les allusions bibliques. Dictionnaire commenté des expressions d'origine biblique*, Larousse, Paris, 1991.

- Fouilloux 1998: Danielle Fouilloux et al., *Dicționar cultural al Bibliei*, București, Editura Nemira, 1998.
- Granger (ed.) 2008: *Phraseology: an interdisciplinary perspective*, edited by Sylviane Granger and Fanny Meunier, John Benjamins Publishing House Company, Amsterdam, 2008.
- Groza 2012: Groza, Liviu, *Probleme de frazeologie. Studii. Articole. Note*, București, Editura Universității din București, 2012.
- Hristea 1968: Theodor Hristea, *Probleme de etimologie*, Editura Științifică, București, 1968.
- Dumistrăcel 2001: Stelian Dumistrăcel, *Până-n pânzele albe: expresii românești. Biografii – motivații*. Ediția a II-a, revăzută și augmentată, Institutul European, Iași, 2001.
- Ivăniș-Frențiu 2001: Maria Ivăniș-Frențiu, *Limba română și limbajul rugăciunii. Limba română ca limbă liturgică*, Editura Anastasia, București 2001.
- Negreanu 1983: Constanțin Negreanu, *Structura proverbelor românești*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983.
- Olinescu 2004: Olinescu, Marcel, *Mitologie românească*, Editura Saeculum Vizual, București, 2004.
- Papin 1989: Yves D. Papin, *Les expressions bibliques et mythologiques*, Ed. Belin, Paris, 1989.
- Rey 1989: Alain Rey & Sophie Chantreau, *Dictionnaire des expressions et locutions*, Paris, 1989.
- Stanciu-Istrate 2006: Maria Stanciu-Istrate, *Calcul lingvistic în limba română*, Editura Academiei Române, București 2006.
- Teleoacă 2005: Dana-Luminița Teleoacă, *Terminologia religioasă creștină în limba română*, Editura Academiei, București, 2005.